

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. РОЛЬ ЗНАНЬ ТА ІННОВАЦІЙ У ПРОЦЕСІ ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ.....	6
1.1. Наукові погляди на проблему інноваційної діяльності багатонаціональних підприємств.....	6
1.2. Створення знань, як ключова категорія сучасних теорій інтернаціоналізації.....	18
1.3. Сучасна парадигма інтернаціоналізації створення знань БНП.....	35
РОЗДІЛ 2. МЕХАНІЗМ ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ БАГАТОНАЦІОНАЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	54
2.1. Динаміка інвестицій БНП у науково-дослідну діяльність	54
2.2. Масштаби та детермінанти інтернаціоналізації науково-дослідної діяльності багатонаціональних фірм.....	76
2.3. Інтернальні та екстернальні форми інтернаціоналізації науково-дослідної діяльності БНП.....	110
2.4. Функціональна гетерогенність науково-дослідних підрозділів БНП та фактори їх міжнародної локалізації.....	132
РОЗДІЛ 3. РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНИХ ІННОВАЦІЙНИХ СИСТЕМ В УМОВАХ ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ БНП.....	149
3.1. Механізм «ефекту переливу» знань БНП в економіку країн, що приймають.....	149
3.2. Економетричний тест взаємозв'язку інвестицій БНП та інноваційного потенціалу країни, що приймає.....	166
3.3. Місце України у глобальних мережах науково-дослідної діяльності БНП.....	175
ВИСНОВКИ.....	196
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	200
ДОДАТКИ.....	232

ВСТУП

Перетворення багатонаціональних корпорацій в одну з провідних сил сучасного світового економічного розвитку закономірно привернуло значну увагу дослідників до їх міжнародних операцій. Особливої актуальності при цьому набуває вивчення науково-дослідної діяльності БНП, стратегії їх інноваційної політики та процесу створення знань. Це обумовлено як надзвичайно великим впливом БНП на розвиток сучасної інформаційної та технологічної революції, так і поглибленням процесу інтернаціоналізації науково-дослідних і дослідницько-конструкторських робіт, формуванням багатонаціональними корпораціями глобальних мереж створення знань.

Сучасна парадигма інтернаціоналізації створення знань БНП, формування інтернаціональних мереж НДДКР примушує дослідників переосмислити теоретичні основи сутності багатонаціональних корпорацій, по-новому оцінити роль інтернальних та екстернальних механізмів науково-дослідницької діяльності БНП та значення субконтрактних неакціонерних форм операцій у здійсненні інновацій. Теоретичне та практичне значення має дослідження як детермінантів інтернаціоналізації НДДКР, так і факторів міжнародної локалізації науково-дослідницьких філій БНП, їх прямого та непрямого впливу на розвиток інноваційного потенціалу країни та механізму передачі знань багатонаціональних фірм національним компаніям країни, що приймає.

Актуальність дослідження інтернаціоналізації процесу створення знань багатонаціональних корпорацій обумовлена не тільки динамікою і глобальними масштабами такої діяльності, але й потребами сучасного економічного розвитку економіки України. Модель інноваційного розвитку України розглядається політиками, вченими-економістами та громадськістю як єдиний, практично безальтернативний шлях прискорення економічної та соціальної модернізації країни. Залучення наукомістких прямих іноземних інвестицій, стимулювання розміщення в країні науково-дослідницьких центрів БНП та включення України у глобальні мережі БНП по створенню знань сприятимуть реалізації такої інноваційної моделі розвитку.

Варто зазначити, що багато питань даної проблематики потребують подальшої наукової розробки. Зокрема, це стосується аналізу інноваційних детермінантів процесу інтернаціоналізації, вивчення

сучасних тенденцій інтернаціоналізації НДДКР БНП, механізмів створення та передачі знань, основних напрямів впливу науково-дослідницької діяльності багатонаціональних фірм на економіку країн, що приймають, особливостей включення України в глобальні мережі створення знань БНП.

Метою даного дослідження є аналіз сучасних тенденцій інтернаціоналізації науково-дослідної діяльності багатонаціональних корпорацій і вивчення масштабів, форм, механізму цього процесу, а також його впливу на економіку країн, що залучають інвестиції БНП.

РОЗДІЛ 1.

РОЛЬ ЗНАНЬ ТА ІННОВАЦІЙ У ПРОЦЕСІ ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ

1.1. Наукові погляди на проблему інноваційної діяльності багатонаціональних підприємств

Багатонаціональні корпорації займають провідні позиції в світовій економіці. Так у 2011 році приблизно 82 тисячі БНП концентрували основну частину із 21 трлн. дол. накопичених прямих іноземних інвестицій. У 2012 році їх нові щорічні зарубіжні інвестиції склали майже 1,7 трлн. дол. Зарубіжні підконтрольні підприємства багатонаціональних фірм в 2011 році продали своєї продукції та послуг на суму 28 трлн. дол. В цих іноземних дочірніх компаніях працювало 69 млн. чоловік [1, с. 2].

Таблиця 1.1

Розподіл 100 найбільших БНП за галузями та країнами
(2012, 2017 рр.)

Галузь	2012	2017	Країна	2012	2017
Видобувна	19	13	США	24	20
Автомобільна та авіаційна	13	13	Великобританія	17	14
Фармацевтична	10	12	Франція	13	12
Комунальні послуги	10	9	Німеччина	9	11
Оптова та роздрібна торгівля	10	6	Японія	9	11
Харчова та табачна	9	8	Швейцарія	6	5
Технологічна	7	15	Ірландія	--	4
Телекомунікаційна	6	7	Інші розвинуті країни	22	23
Інші галузі	12	13	Країни, що розвиваються	7	8
Інші послуги	4	4	КНР	3	4

Джерело: складено авторами за матеріалами [249, 29].

З кожним наступним роком число БНП у світі зростає, а разом з ним і обсяги їхньої виручки. Обсяги виручки найбільших багатонаціональних корпорацій є більшими за ВВП багатьох країн, а їхня діяльність має

масштабні наслідки для світової економіки та економіки цілих регіонів (табл. 1.1, 1.2).

Таблиця 1.2

10 найбільших БНП у світі за капіталізацією
(станом на 01.08.2019)

Місце	Назва БНП	Країна	Галузь	Капіталізація (млрд. дол. США)
1	Microsoft	США	Комп'ютерні послуги та програмне забезпечення	1058
2	Apple	США	Електроніка, інформаційні технології	959
3	Amazon	США	Торгівля, послуги для споживачів	959
4	Alphabet	США	Комп'ютерні послуги та програмне забезпечення	839
5	Facebook	США	Комп'ютерні послуги та програмне забезпечення	550
6	Berkshire Hathaway	США	Фінанси	496
7	Tencent	КНР	Комп'ютерні послуги та програмне забезпечення	436
8	Alibaba	КНР	Торгівля, послуги для споживачів	431
9	Visa	США	Фінанси	389
10	JPMorgan Chase	США	Фінанси	366

Джерело: складено авторами за даними [250].

У рейтингу 100 країн і БНП, які мають найбільші обсяги ВВП і виручки відповідно (табл. 1.3), багатонаціональні корпорації займають 71 позицію. [251].

Станом на 2018 р. у світі налічувалося близько 1 500 державних БНП. Значну частину активів БНП складають так звані немайнові активи. Рейтинг 100 найбільших БНП за 2018 рік свідчить про те, що промислові БНП поступово опиняються поза межами списку.

Більш ніж одна третина витрат на НДДКР у світі припадає на найбільші 100 БНП, наразі лідерами є технологічні, фармацевтичні та автомобільні БНП [252, 11]. Обсяги продажів і доданої вартості іноземних дочірніх компаній зросли у 2018 році на 3% і 8% відповідно. Рівень зайнятості, який, згідно з даними ЮНКТАД, зростає приблизно на 3% щорічно, становив 76 млн. осіб у 2018 році [252; 33]. 157 з 200

найбільших і найвпливовіших економічних агентів є саме корпораціями [253].

Таблиця 1.3

Порівняння ВВП країн і виручки найбільших БНП світу

	Країна/БНП	ВВП/Виручка (млрд. дол. США)
1	США	3363
2	КНР	2465
3	Японія	1696
4	Німеччина	1507
5	Франція	1288
6	Великобританія	996
7	Італія	843
8	Бразилія	632
9	Канада	595
10	Walmart (США)	482
11	Іспанія	461
12	Австралія	421
13	State Grid (КНР)	330
14	Нідерланди	323
15	Південна Корея	304
16	China Nat. Petroleum (КНР)	299
17	Sinorec Group (КНР)	294
18	Royal Dutch Shell (Нідерланди, Великобританія)	272
19	Швеція	248
20	Exxon Mobil (США)	246

Джерело: складено авторами за даними [251].

Однією із конкурентних переваг БНП є їх надзвичайно потужний науково-технологічний потенціал. За останні декілька десятиріч ці компанії перетворилися в одну із провідних сил інновацій та розвитку знань.

Розвиток багатонаціональних корпорацій закономірно викликав значний інтерес дослідників до багатьох аспектів їх функціонування та міжнародних операцій. Науково-технічна діяльність багатонаціональних фірм, механізм створення та передачі ними інновацій привернули велику увагу вчених економістів. Серед основних напрямів досліджень з проблематики інноваційної діяльності багатонаціональних корпорацій слід зазначити наступні:

- роль знань як ключової характеристики БНП та їх конкурентних переваг;
- особливості інтернаціоналізації процесу науково-дослідної діяльності БНП, масштабів та національних специфічних рис цього процесу;
- механізми створення та передачі знань у підрозділах БНП, координація та управління науково-дослідними роботами зарубіжних підрозділів, роль материнських компаній та філій у цьому процесі;
- стратегія передачі технології БНП, форми включення філій у глобальні інноваційні ланцюги БНП;
- роль аутсорсингових контрактних форм зв'язків у процесі науково-дослідної діяльності БНП;
- макроекономічний вплив БНП на інноваційний потенціал країн, що приймають, ефект переливу знань від БНП до національних компаній.

Один із відомих дослідників БНП А. Ругман ще в середині 80-х років у низці своїх публікацій акцентував увагу на факторах інновацій та створенні знань, які, на його думку, повинні бути включені в теорію функціонування багатонаціональної фірми в якості ключових категорій [2, с. 101-109]. Інші відомі вчені Б. Когут та У. Зандер розглядали БНП як інституцію, що має унікальні властивості для створення знань та передачі їх через національні кордони. Вони зробили висновок, що недосконалість ринків знань не обов'язково приводить до появи багатонаціональних фірм. Навпаки, на думку цих авторів, національні компанії перетворюються в багатонаціональні саме тому, що мають незаперечні переваги у використанні знань, технології та передачі їх за кордон своїм філіям, порівняно із тими компаніями, що використовують інші форми входження на зарубіжні ринки [3, с. 417-426]. Б. Когут та У. Зандер одними із перших зробили висновок, що міжнародний трансферт знань та інновацій є однією із ключових ознак та сутнісних рис сучасних багатонаціональних фірм. На їх думку, БНП є довершеним механізмом міжнародної фрагментації знань, їх створення та накопичення [4, с. 495-496]. Б. Песалу показала еволюцію сучасних теорій БНП, зокрема їх підходів до виявлення ключових конкурентних переваг. Вона пов'язала таку еволюцію із формуванням поглядів про головне значення створення знань та інновацій серед детермінантів перетворення фірм на багатонаціональні компанії [5, с. 237-239].

На нашу думку, для подальшого дослідження даної проблематики, необхідно дати уточнення базовим категоріям. Значний вклад в економічну науку зробив австрійський вчений Йозеф Шумпетер, який перший ввів поняття «інновації», як економічний термін у науковий обіг. Під інновацією розуміється використання новацій у вигляді нових технологій, видів продукції та послуг, нових форм організації виробництва та праці, обслуговування і управління. Поняття «нововведення», «новація» та «інновація» часто використовують разом і ототожнюють, але між ними є різниця. Новація – це новий порядок, новий метод, винахід, нове явище. А нововведення – це сам процес використання новацій; з самого моменту прийняття її до моменту розповсюдження новація набуває нову якість і стає нововведенням або інновацією.

Й. Шумпетер вивчав процес нових комбінацій виробничих факторів і виділив п'ять змін в розвитку, тобто інновацій: – використання нової техніки, технологічних процесів чи нового ринкового забезпечення виробництва; – впровадження продукції з новими якістьми; – використання нової сировини; – зміни в організації виробництва і його матеріально-технічному забезпеченні; – поява нових ринків збуту.

Відповідно до міжнародних стандартів інновація визначається як кінцевий результат інноваційної діяльності, втілений у вигляді: нового чи вдосконаленого продукту, впровадженного на ринок; нового чи вдосконаленого технологічного процесу, використаного в практичній діяльності; нового підходу до соціальних послуг [6].

Щодо інноваційної діяльності – це діяльність, яка спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоспроможних товарів і послуг. Інноваційним підприємством є підприємство (об'єднання підприємств), що розробляє, виробляє і реалізує інноваційні продукти і (або) продукцію чи послуги, обсяг яких у грошовому вимірі перевищує 70% його загального обсягу продукції і (або) послуг. Інноваційною інфраструктурою виступає сукупність підприємств, організацій, установ, їх об'єднань, асоціацій будь-якої форми власності, що надають послуги із забезпечення інноваційної діяльності (фінансові, консалтингові, маркетингові, інформаційно-комунікативні, юридичні, освітні тощо) [7].

У сучасних економічних умовах впровадження інновацій є одним із рішучих факторів активізації конкурентних переваг виробників,